MEDEDELINGEN

HEEMKRING OKEGEM

26ste Jaargang, 2001, nr. 3
VERSCHIJNT DRIEMAANDELIJKS
Afgiftekantoor Ninove 1
3e trimester 2001

BESTUURSLEDEN

Voorzitter: Herman Van Isterdael, Idevoordelaan 27, Okegem
(054/32.23.02)
Secretaris: Patrick Praet, Kievitlaan 25, Ninove
(054/32.71.58)
Penningmeester: Suzanne Van der Speeten, Hazeleerstraat 19, Okegem
(053/66.76.89)
Bestuursleden:
Jozef Van der Speeten, Guldenboom 12, Okegem
(054/33.55.75)
Godelieve De Deyn, Kouterbaan 34, Okegem
(054/33.48.70)
André Segers, Idevoordelaan 25, Okegem
(054/33.65.68)
Herman Brantegem, Hazeleerstraat 24, Okegem
(053/68.04.51)

Uitgegeven met de steun van het stadsbestuur van Ninove.

Verantwoordelijke uitgever: Herman Van Isterdael
Idevoordelaan 27, 9400 Okegem-Ninove
Elke auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van zijn artikel.

Een jaarabonnement op Mededelingen Heemkring Okegem kost 150 frank. Erelid wordt men vanaf 250 frank. Lid worden kan door de som te storten op rekeningnummer 001-1565869-74 van Heemkring Okegem.

Voorzijde: De gehavende ceder in de pastorietuin in het najaar 2000 (foto Dominique Depauw)

Provincie Oost-Vlaanderen

DOODS-, BEGRAFENIS- EN ROUWGEBRUIKEN TE OKEGEM

Herman Brantegem

Er is duidelijk veel veranderd in onze samenleving, niet alleen voor wat de begrafenisgebruiken betreft, maar ook voor de hele beleving rond dood en begrafenis[1].

De huidige begrafenisrituelen zien er heel anders uit. Zelden nog wordt thuis bij het lijk gewaakt. Integendeel, het stoffelijk overschot wordt na de dood naar een funerarium gebracht, weg van het gezin, weg van de buurt. Steeds meer wordt de dood uit het leven verbannen. Ze wordt liefst niet meer ervaren als deel van het leven maar als iets ver-van-mijn-bed. Omdat het maatschappelijk leven zich steeds minder en minder in de buurt afspeelt is de kerk, het crematorium en in mindere mate het funerarium voor veel mensen de eerste plaats waar men zijn rouwbeklag kan overbrengen.

Eigenlijk was die evolutie al merkbaar in de plaats van het kerkhof: de doden werden aanvankelijk in het centrum van het dorp, rond de kerk, begraven, zodat de mensen na de zondagsmis ook bij hun doden konden zijn. Toen de kerkhoven te klein werden, werd voor een locatie buiten het dorp gekozen. Later bleek de keuze van deze plaats ook symbolisch voor de mentaliteitsverandering. De naam "kerkhof" leeft voor in de omgangstaal maar werd uit de administratieve taal gebannen. Op de nieuwe begraafplaatsen is er overigens ook ruimte voor niet-gelovigen, voor zelfdoders,

---

[1] Geraadpleegde werken: PIETERS J., Doods-, Begrafenis- en rouwgebruiken in het arr. Dendermonde, 1960; DE COCK A., Volksgeneeskunde in Vlaanderen; Rendez-vous met Magere Hein, Doods- en rouwgebruiken in de 19e eeuw, uitgave van het Museum van Volkskunde.

gecremeerden, wat vroeger moeilijker lag aangezien het gewijde grond was en aan één bepaalde geloofsgemeenschap behoorde.

Het doodsbericht onderging samen met het bidprentje een hele evolutie. De dikke zwarte rand werd geleidelijk door een paarse vervangen en vandaag geeft alleen een lichtgrijze dunne band nog de toon aan. Het kruisbeeld of de lijdende Christus heeft plaats gemaakt voor foto's van een ondergaande zon, een eenzame boom of een kleurenfoto van de overledene. De tekst is in plaats van een citaat uit de bijbel naar poëzie geëvolueerd. Recente bidprentjes worden eerder vanuit het standpunt van de nabestaanden geschreven.

De rouwkledij onderging grote veranderingen. Vroeger bleek de duur van de rouw uit de kleur: zwart gedurende een jaar en zes weken voor ouders, kinderen en echtgenoten, zes maanden en drie weken voor broers en zusters. Halfweg deze termijn werd de "halve rouw" gedragen: zwart mocht de plaats ruimen voor grijs en paars. Heden ten dage draagt men zelfs grijze klėdij en in navolging van koningin Fabiola wordt nu wit aanvaard.

Niet alleen het "kerkhof" verdwijnt, ook de eigenlijke "teraardebestelling" wordt zeldzaam.

De versiering der graven verandert. De grote witte bloemen zijn door kleine gekleurde chrysanten vervangen.

De bedoeling van deze bijdrage is te beschrijven welke gebruiken men vroeger te Okegem in acht nam bij een overlijden, de begrafenis en de rouw.

De mensen kenden vroeger bepaalde aanwijzingen wanneer iemand ging sterven: wanneer de neus spits werd, de oren zich oprichtten en dun en doorschijnend werden; als de baard zich niet goed meer liet scheren; als de rechter hand en voeten zwollen; wanneer de aan het bed gekluisterde zieke sprak van opstaan..., in al die gevallen "was de dood ermee gemoeid" en werd alle hoop opgegeven.

Wanneer iemand zijn gelaatskleur een bedenkelijke toestand uitstraalde zei men: *"è zitj in gieë goe vel, hij lept op zijn leste biënen, hij gou bergaf, zijn kjeis es ver oët"*. Begint de zieke, met de handen te woelen en de beddelakens te verfrommelen, dan heet het: "nu zal hij het niet lang meer trekken, want hij is al bezig met zijn pakken te maken of met zijn matten op te rollen". Vrienden en familieleden zullen dan in de weer zijn om de zieke te laten berechten, want sterven zonder berechting was als een soort vlek die aan de familie bleef kleven. Het toedienen van de laatste sacramenten was vroeger op onze parochie een belangrijke gebeurtenis. Bij afkondiging van de diensten in de kerk werd een gebed gevraagd voor diegene die berecht was.
De priester gekleed met een witte stola en de heilige olie in de handen begaf zich met koster en misdienaars, die een brandende flambeeuw droegen, naar het sterfhuis. Onderweg liet de koster de berechtingsbel schellen. Voorbijgangers ontblootten het hoofd, knielden neer en baden.
De berechting begon met besprenkeling van wijwater in het huis. De stervende kon nu biechten indien hij er nog in staat voor was. Na de biecht reikte de priester de communie uit en diende het Heilig Oliesel toe terwijl de stervende een gewijde kaars in de handen hield (zalving van ogen en andere lichaamsdelen met Heilige Olie). Daarna baden de aanwezigen een smeekgebed om genezing.

a. Na het overlijden

Het afleggen

In elke buurt was er een vrouw die er "haar werk van maakte". Okegem kende geen vaste aflegsters zoals in bepaalde andere gemeenten. Ze werd meestal geholpen door een

andere vrouw uit de buurt of een manspersoon "van het eigen volk" vooral als de dode nogal zwaarlijvig was.
Men waste en kamde de dode. De openingen van het lijk werden goed afgestopt door in de oren en neus wat watten te steken: dit was voor de doodsreuk. Na het bed opgemaakt te hebben werd het lijk erop gelegd. Men sloot de ogen van de dode, soms werd een geldstuk op de ogen gelegd opdat ze goed zouden sluiten. De mond werd met een doek rond de kin toegebonden of een kerkboek werd onder de kin gestoken totdat de kaken stijf stonden. Het eerste gebruik kwam in voege sedert de dood van koningin Astrid.

Een overleden man werd geschoren. Het volksgeloof beweerde dat enkele tijd na het overlijden de baard nog zou groeien. De verklaring is als volgt: bij een levend persoon heeft de huid de vorm van kuiltjes zodat men de haartjes minder goed ziet. Bij iemand die gestorven is gaat de huid bolvormig staan zodat de haartjes beter zichtbaar zijn en men de indruk krijgt dat de baard groeit. Gustaaf De Schrijver, bijgenaamd Staaf Priem, eertijds wonende aan het begin van de Leopoldstraat werd vóór de oorlog 1940-1945 veel gevraagd om de doden te scheren. Hij was namelijk barbier.

De handen werden gekruist overeen naar beneden gelegd, met een paternoster op het hart (de borst) en 't gezicht bloot.

Het afleggen door geburen werd meestal gedaan "voor de gratie Gods", soms kreeg men een kleine geldelijke vergoeding.
Het gebeurde zelden dat familieleden alleen de dode afleggen zonder hulp van een buurvrouw. Men zou schande spreken "ze doen het uit beestigheid, omdat er geen druppel afkan" ofwel "'t moeten mensen zijn zonder hart, alzo hun eigen volk afleggen".

Voor de familieleden was het een vertroosting als zij door de geburen die naar het lijk kwamen zien hoorden dat het "een schone dode is" of dat hij schoon afgelegd lag.
Alleen de gegoeden werden vroeger gekleed afgelegd, bij de gewone man kon men de kleren van de afgestorvene best nog gebruiken.

Als iemand gestorven was aan een bepaalde ziekte legde men een tabaksblad rond zijn mond het "fenijn" trok daarin. Er bestond geen gevaar voor de aflegster wanneer ze haar speeksel niet inslikte.

De aflegster was ook gelast met "het vragen" of uitnodigen van de geburen naar de rozenkrans en naar de begrafenis. Ze stak soms ook een handje toe in het huishouden vóór het lijk van huis werd weggedragen.
De arme mensen werden vóór 1900 afgelegd op stro, gewoonlijk onder het venster.

Verwijderen van eetwaren

Het verwijderen van bepaalde waren uit de sterfkamer was hier ook in gebruik. Niet alleen eetwaren werden naar buiten gedragen, maar alles wat in de sterfkamer voorhanden was zoals kleren, vlees en tabak, anders zat de reeuw erin (doodsreuk)[2]. Men haalde zelfs de aardappelen die in een kuil onder het bed lagen weg want "deze zouden blauw uitslaan".

Zekere personen moesten zich speciaal hoeden voor een dode of voor de doodsmet. Een vrouw die zwanger was mocht bij geen lijk gaan, ook niet een vrouw die juist "haar veranderingen" had. Er werd gezegd als een vrouw zwanger

---

[2] Reeuw: laatste adem van een stervende - uitwaseming van een lijk - Van Dale: Groot woordenboek der Nederlandse taal..

is en ze gaat naar een lijk kijken, zal het kind dat op de wereld komt nooit "een kleur op hebben" het zal er altijd "zo bleek als de dood" uitzien.

Wat verstond men nu onder "de reeuw" of doodsreuk? De meeste mensen menen dat het iets is dat in nauw verband staat met de dood, het overlijden zelf, de andere schrijven het aan het lijk toe. Hiervan gaat een soort fluidum uit, dat een vernielende invloed uitoefent op de mens en bepaalde voorwerpen die er door getroffen worden. Het is iets gelijk de maandstonden: als een vrouw haar veranderingen heeft, zal de boter en het vlees, waar zij aan werkt of waar ze in contact mee komt, kapot gaan, de reeuw doet juist hetzelfde. Niet alleen de eetwaren, ook kledij zou eraan kapot gaan.

Niet alles wat van het lijk uitgaat werd schadelijk geacht. Zo werd gezegd: "als ge tandpijn hebt, ga bij een lijk en wrijf erover met uw hand, ge zult van uw tandpijn af zijn". Hebt ge wratten wacht tot er een lijk is in de gebuurte, leg uw hand op het lijk en de wratten gaan weg.

Een ander gebruik in bepaalde gemeenten en ook te Okegem was het stilleggen van de uurwerken en het bedekken met een zwarte doek van de spiegel.

Sluiten van de blaffeturen of luiken

De luiken werden volledig gesloten. Hierdoor wilde men te kennen geven dat er een dode in huis was en het gezin zich van de buitenwereld afzonderde. Men dacht ook dat anders er te rap gisting in het lijk kwam. Deze reden was voor velen een overtuigend argument dat ook psychologisch insloeg. De overlevenden stelden er gewoonlijk prijs op dat het lijk van hun dode er zolang mogelijk gaaf uitzag. Ze hadden graag een "schone dode" in huis. Men zette soms een luik open "om te zien in de sterfkamer" ook al stonden er bij het lijk kaarsen te branden.

Een doodsbrief werd soms langs de voorkant van het huis op de gesloten luiken gespijkerd.

Plaatsen van een strooien kruisje

Judith Van Damme vertelde me dat het vroeger de gewoonte was een strooien kruisje te plaatsen vóór de deur van het sterfhuis. Dit gebruik is eerder weggebleven dan in de omliggende gemeenten als Liedekerke, Teralfene en Pamel. Hoe zag het strooien kruisje eruit en waar werd het gelegd? De vorm bestond uit twee handvollen stro van 45 cm lengte, kruisgewijs op elkaar geplaatst. Op het punt waar de busselkes kruisten werd een volle kareelsteen gelegd en een takje palm gestoken op het uiteinde van iedere arm of slechts op twee. Beide busselkes stro werden afzonderlijk in het midden met een touwtje bijeen gebonden en de vier uiteinden werden lichtjes opengespreid.
Het kruis werd gelegd aan de voordeur en het bleef er liggen tot het lijk uit het huis was of van het hof was. Later verbrandde men het. Een kruis gevormd met wit zand was ook gebruikelijk.

Later werden de doodvanen en het processiekruis aan de deur van het sterfhuis gebracht en al de dagen dat er "iemand in lijk lag" waren zij voor de voorbijganger een teken van het overlijden en een aanduiding van de rijkdom van de afgestorvene want kruis en vanen werden volgens de klasse van de lijkdienst door de kerk in bruikleen gegeven.
Het processiekruis en de vanen werden vooraan in de lijkstoet meegedragen, hetzij door een gebuur of misdienaar of kerkbediende als het lijk ten huize werd afgehaald.

"Over dood luiden"

Bij ons luidde het buiten de gewone uren als eerste verwittiging dat iemand overleden was. "Hoort 't luidt over dood": zei men tot elkaar. Wie zou er dood zijn?
Er werd geluid 's morgens na de mis van 7 uur en 's avonds om 17 uur in de winter, plus voor de hoogste dienst na het kleppen van het angelus en dit "zolang als de dode in lijk lag". Later werd het "over dood luiden" beperkt tot de twee dagen die de begrafenis voorafgingen.

Okegem beschikte slechts over één klok zodat er geen onderscheid was in luiden voor de drie soorten van diensten. In andere gemeenten kon aan de pauze of aan de klank van de klok de gemeenschap vernemen met welke dienst de overledene zou begraven worden.

De nachtwake

Het waken bij het lijk was vroeger algemeen. Men geloofde dat de duivel het lijk zou weghalen. Er werd altijd met twee gewaakt, een lijk boezemt veel schrik in. Alleen achtte men zich meer blootgesteld aan toverij, hetgeen vooral in het bijzijn van een dode te vrezen is. Met twee kon het echter geen kwaad.

Er werd ook menig borrel gedronken tijdens het waken om de angst van de wakers te doen verdwijnen. Van tijd tot tijd ging één der wakers naar de dode zien en las een 'Onze Vader'. Het waken gebeurde zowel door familieleden als door geburen.

De rozenkrans

Naar aloude gewoonte kwamen de buren bidden in het sterfhuis. Deze samenkomst was bekend als "de rozenkrans"

omdat de rozenkrans of drie paternosters, voor de zielerust van de overledene werd gebeden. Bij overlijden werden bepaalde diensten door enkele buren vrijwillig gedaan, maar er werden tevens aan elk gezin twee gebuurteverplichtingen opgelegd: het eerste was het aanwezig zijn op de rozenkrans, het tweede het bijwonen van de lijkdienst.
Wat werd door "de geburen" verstaan?
Een gebuurte is niet een bepaald aantal huizen of mensen. In het algemeen is de omschrijving gebleven zoals zij tientallen jaren zelfs tweehonderd jaar geleden was, ook hierin speelt de traditie haar rol.

De aflijning van een gebuurte is niet gelijklopend met de officiële indeling van de gemeente in straten of wijken. Door traditie zal een afgezonderd huis deel uitmaken van een bepaalde buurt, evenals het door de traditie werd vastgelegd tot aan welke huizen deze gebuurte zich uitstrekt. Een gemeente en een parochie kunnen de as van een bepaalde straat als grenslijn hebben. Ook een gebuurte kan op een aslijn van een straat scheiden zodat mensen die rechtover elkaar wonen niet tot dezelfde gebuurte behoren.

Voor Eversem behoorde een persoon tot de gebuurte wanneer hij woonde in de Hazeleerstraat, Fonteinstraat tot aan de Spoeltjesstraat en de Bruggeweg.

Het feit dat de rozenkrans vanaf een bepaald ogenblik plaatsvond in de parochiekerk voor de gebuurte van het Dorp is te verklaren omdat de buurt van de dorpskern te bevolkt was. Het was onmogelijk om in het sterfhuis nog zitgelegenheid te bieden aan een lid uit elk gezin.

Een formule om de geburen uit te nodigen was hier gebruikelijk. Ik kom u roepen naar de rozenkrans van den avond om.... uren en den dienst .... dag om .... uur. De vrouw die "de ronde" deed om uit te nodigen gaf in elk gezin een gering bedrag in geld wanneer de overledene van

"goed volk was". Dit was een soort vergoeding voor werkverlet en werd in elk huis aanvaard.

Judith Van Damme vertelde me dat bij de dood van Judo Van Holder († 1913) aan al de aanwezigen in de kerk bij de lijkdienst 1 frank werd gegeven als vergoeding voor werkverlet.

De rozenkrans werd elke avond gehouden zolang de gebuur "in lijk lag". Tegenwoordig gebeurt dit slechts éénmaal en in de kerk.

De rozenkrans werd altijd 's avonds gebeden, naargelang de werkzaamheden op het veld, in de wintermaanden iets vroeger dan in de zomer. De familieleden zaten op de eerste rij. Deze blijk van verbondenheid werd hoog op prijs gesteld.

Het voorbidden was als een soort ambt en werd meestal door dezelfde vrouw uitgevoerd. Elisa De Bruyn heeft lange tijd de rozenkrans gebeden.

De voorbidster zat vooraan met de rug gekeerd naar de aanwezigen. Op een tafeltje voor haar stond tussen twee brandende kaarsen een kruisbeeld. Een glas water was ook voorzien om de "lezer" eens gelegenheid te geven de keel te spoelen. Na de drie paternosters werd de litanie van Onze Lieve Vrouw gebeden. In plaats van "bid voor ons" werd geantwoord "bid voor hem" of "bid voor haar" naargelang het geslacht en bij het sluiten werd in plaats van "ontferm U onzer" tweemaal gezegd "geef hem (haar) de eeuwige rust". Tenslotte volgden de vier akten en het kruisgebed; hierbij stond iedereen recht. Na het kruisteken zette elk zich terug neer en één van de familieleden bedankte de aanwezigen en nodigde ze nog eens uit om naar het lijk te gaan kijken. Een familielid vergezelde de belangstellenden naar de "beste kamer" waar het lijk opgebaard lag.

Het lijk groeten

Te Okegem werd het lijk met een wit laken bedekt terwijl het aangezicht onbedekt bleef. Het groeten van het lijk was "de dode een kruiske geven". Men ging stil de kamer binnen zoals bij een zieke die slaapt. De twee kaarsen naast het sterfbed werden aangestoken. De bezoeker bad een poosje, waarna hij met een in wijwater gereedstaand palmtakje het lijk besprenkelde in de vorm van een kruis.

Kleine kinderen werden verzocht de overledene een "kruiske te geven" om te voorkomen dat ze er 's nachts zouden van dromen.

Het "kisten" of "lichteren"

Lichteren gebeurde gewoonlijk bij valavond, immers in het donker was het gevaarlijk met een kist over straat te gaan. De schrijnwerker bedekte de kist altijd met een baal of een doek om te vermijden dat men "een blote lichter" zou zien.

De schrijnwerker verzocht het "eigen volk" buiten de dodenkamer te gaan vooraleer de dode werd gelichterd. In de lichter werden schaafsel gelegd en ook een klein kussen waar het hoofd op rustte. Wanneer het een magere dode was werden schaafsel tussen hem en de buitenwanden gestoken opdat hij "vast zou liggen" dit voor het niet bewegen tijdens het dragen.

Vooraleer de kist te sluiten werd het lijk een laatste maal met wijwater besprenkeld en de afgestroopte blaadjes van het palmtakje werden erover gestrooid. Men draaide soms een paternoster tussen de vingers van de overledene.
De kist werd geplaatst op een tafel of op twee stoelen, tenzij de familie een rouwkapel had besteld. Dit laatste gebruik dateert slechts van rond 1945.

"Na het baren van het lijk" werd aan het hoofdeinde van de kist een tafeltje geplaatst met een kruisbeeld tussen twee brandende kaarsen.

De lichter stond altijd met de voeten naar de deur gekeerd en werd zo buiten gedragen. Dit gebeurde om te voorkomen dat de geest van de overledene de afgelegde weg zou weervinden en zijn vroegere woonst zou bezoeken. Het dragen van rouwkleren heeft dezelfde oorsprong namelijk de geest misleiden door zich onherkenbaar te maken.

Verwittigen van familieleden, geburen

Naar oude gewoonte werden de familieleden nog ten huize bezocht door een lid uit het gezin van de overledene, een oudere zoon of broer. Zelden wordt het overlijden door een vrouw aangezegd. Tegen de last en de verplaatsingen welke dit persoonlijk uitnodigen meebracht werd niet opgezien, zelfs bij de boeren niet.

Allen die persoonlijk "gevraagd" werden zullen bij de begrafenismaaltijd aanzitten: broers, zusters, nonkels en tantes, neven en nichten. Het was één van de weinige keren dat de familie nog eens samenkwam. Tegenwoordig worden verre familieleden algemeen terzijde gelaten of slechts nog door het sturen van een doodsbrief verwittigd: "We hebben slechts een doodsbrief ontvangen en zijn niet meer gevraagd aan tafel".

De geburen werden ten huize door een gebuurvrouw verwittigd; zij nodigde ze uit voor de gebedsoefening en de lijkdienst.
In Okegem werd in elk huis van de straat of de buurt een doodsbrief afgegeven, hierdoor was de taak van de buurvrouw overbodig geworden.
Doodsbrieven worden aangetroffen van rond de jaren 1850.

b. De begrafenis

Het buitendragen van het lijk

De dode werd uit het sterfhuis weggedragen "met de voeten naar voren". Wanneer de dragers in het sterfhuis aankwamen was een buurvrouw aanwezig om hun eerst één of twee druppels jenever uit te schenken. Moest men hieraan te kort komen, het zou de familie worden ten kwade geduid.
Wanneer er voldoende ruimte was in het huis werd de draagberrie binnengebracht en in de gang geschoven.

De dragers vroegen toelating om met het lijk te vertrekken na eerst het baarkleed over de kist te hebben opengespreid. Na het bidden van de 4 akten gingen de dragers op de hun aangewezen plaats post vatten.

Het baarkleed, dat opgevouwen op de berrie uit de kerk werd meegebracht, bedekte de kist tot vóór de nederlating in het graf, waarna het op dezelfde manier werd teruggedragen. In vroegere tijden moest, aan de kerk of aan de pastoor, voor het gebruiken van het baarkleed een vergoeding betaald worden.

De kleur van het baarkleed was zwart. In andere gemeenten vond men soms een blauw baarkleed "de blauwe pelle". Kinderen werden begraven zonder baarkleed. Men legde soms een witte sjaal op de kist.

Het dragen van het lijk

In Okegem, dat niet over een lijkkoets beschikte, werden de lijken naar de kerk gedragen, wat gold als een gebuurteplicht. In aanmerking kwamen hiervoor de naaste buren die niet door gevorderde ouderdom, gezondheidstoestand of hun werk op de fabriek verhinderd waren.

Telkens als men aan aan de lijkstoet een zekere plechtigheid wou geven, en gelegenheid werd geboden om de hoeken van het baarkleed vast te houden, droeg men de lijkkist op de schouders. Men bleef juist even staan "om eens te verpakken" wanneer men vermoeid was.

Er werd soms halt gehouden aan de kapel op het dorp om luidop te bidden wanneer de lijkstoet uit de Kattestraat kwam. Vanuit Eversem bleef men bidden aan de kapel Sint-Antonius in de Fonteinstraat.

De lijkweg was de kortste weg tussen sterfhuis en de kerk. Rond de jaren zestig hebben lijkwagens het dragen van het lijk overbodig gemaakt.

De lijkstoet

Er werd streng aan de traditie gehouden voor wat de regeling en de volgorde in de lijkstoet betreft. Bij de hoogste diensten gingen de geestelijken "het lijk aan het sterfhuis afhalen" of gingen de lijkstoet tot de kapel op de "plesj" tegemoet.

Voor de lagere diensten werd het lijk aan het kerkportaal of aan de ingang van het kerkhof, dat vroeger rond de kerk lag opgewacht.

Pastoor Houtman schafte in 1969 dit gebruik af en wachtte voor elke dienst de lijkstoet op in het kerkportaal. Soms stapte de "swisj" met de piek, die aan de top voorzien was van een brede rouwstrik, in de hand vooraan in de lijkstoet. Hierop volgde het processiekruis gevolgd door de geestelijkheid. "Het is een dienst met drie pasters" hoorde men zeggen. Daarna volgde een buurjongen met het houten kruis dat na de begrafenis op het graf werd geplaatst. Dan volgde het lijk gedragen door de vier geburen.
Achter het lijk volgde de familie, op rijen van drie of vier, vooraan de mannelijke leden en daarna de vrouwen. Na de

familie volgden de geburen. Bij deze was er geen scheiding tussen mannen en vrouwen, veelal sloten zij zich aan bij de lijkstoet naarmate deze voorbij hun huis kwam, indien ze niet naar "het sterfhuis" gingen.

Vroeger was elke gildebroeder of lid van een vereniging door zijn lidmaatschap gehouden de lijkdiensten van een overleden confrater bij te wonen. Ook in de Congregatie van Onze-Lieve-Vrouw, die hun bloeiperiode kenden op het einde van de vorige eeuw werd het dragen van een overleden lid door vier medezusters onderhouden.

Het lijk werd in de kerk binnengebracht langs "de lijkdeur". Dit is de middendeur, die vroeger alleen bij lijkdiensten geopend werd.

Het zingen van metten en lauden

Vóór de oorlog 1940-1945 was het gebruik algemeen de metten en lauden, zij het dan ook gedeeltelijk, vóór de lijkdienst te zingen. Er werd vastgehouden aan volgende regel:

- voor een hoogste dienst de drie nocturnen en de lauden
- voor de middelbare dienst: twee nocturnen en de lauden
- voor de laagste dienst: één nocturne en de lauden.

De lijkdiensten duurden dan ook vrij lang.

Aan de hand van de rouwbrieven stelden we vast dat pas rond 1925 de metten de avond vóór de begrafenisdag werden gezongen en alleen tot de koordiensten beperkt bleven. Het achteruitgaan van het gebruik, dat nochtans zuiver kerkelijk is in oorsprong en uiting, is een algemeen verschijnsel.

Lijkbaar en licht

De klasse van de lijkdienst bepaalde niet alleen het uur van de begrafenis maar ook de plaats die de lijkbaar in de kerk nam en het aantal kaarsen die er omheen brandden. Deze uiterlijke tekenen werden overgeleverd, zodat licht en lijkbaar, hoewel kerkelijke aangelegenheden, met begrafenisgebruiken vergroeid zijn.

Tot 1914 werd in de kerken voor "een klein lijk" (dienst van acht uur) de kist achteraan neergezet tussen vier brandende kaarsen. Dit aantal lichten verhoogde en de kist werd verder naar voren gebracht naargelang de klasse van de lijkdienst. Alleen voor "de hoogste dienst" werd, bij de intrede in de kerk, de kist doorgeschoven onder een vooraf opgetimmerde en met zwart laken omhangen stellage, die vooraan in de middenbeuk was opgesteld en door zestien kaarsen omringd was. Rond 1945 was zulke katafalk, bij ons gekend als de lijkbaar, algemeen geworden voor alle diensten.

De kosten voor het waslicht kwamen ten goede aan de pastoor, aan de koster of aan de kerk[3]. In de totale onkosten voor de uitvaart waren de uitgaven bestemd voor de was tamelijk hoog. De uitvaart duurde niet lang genoeg om alle kaarsen op te branden en de resten bleven aan de kerk. Het tarief der diensten in de parochiale kerk van Okegem in 1883 geeft ons hiervan een duidelijk bewijs.
De uitvaart eerste klas gaf 55 pond was aan 3,50 frank per pond, wat 192,50 frank uitmaakte de totale kosten van de

---

[3] VAN DER SPEETEN J., *Parochieleven en geloofsbeleving vroeger en nu*, in: *Mededelingen Heemkring Okegem*, 13e jaargang, 1988 p. 26-27.

begrafenis liepen op tot 365 frank. De kosten voor het was waren bijna 53 % van de totale kosten.
Bij een uitvaart tweede klas was er 25 pond nodig en bij de derde klas dienst nog 8 pond.

Bij de kosten van de koordienst, ingevoerd in 1909 (beginnend om 10 u 30) werd er 60 pond was aangerekend aan 3,50 frank per pond. Dat vertegenwoordigde een som van 210 frank op een totaal van 424,50 frank.

Ten offer gaan

Nadat de kist onder de lijkbaar geschoven was namen de aanwezigen hun plaats in. Mannelijke en vrouwelijke familieleden zaten vooraan, de mannelijke rechts en de vrouwelijke links. De geburen kozen hun plaats achter de familie volgens het geslacht, zoals ze bij de andere godsdienstplechtigheden deden. Een scheiding der geslachten was vroeger in de kerk nog algemeen.

Wanneer de offergang aanving stonden de mannen van de eerste rij recht en begaven zich rechtstreeks naar de priester die aan de communiebank "ten offeren stond".
Om terug naar hun plaats te keren gingen ze vooraf rond de lijkbaar. Op de laatste van de mannelijke aanwezigen volgde degene die langs de kant van de vrouwen het eerste aanzat. Vooraleer zich bij de priester aan te bieden om de pateen te kussen en een geldstuk te offeren, ging ze eerst rechts van de lijkbaar en na het offeren ging ze naar haar plaats. In dit rondgaan rond de lijkbaar en na het offeren werd zij door alle vrouwelijke familieleden en verder door alle vrouwelijke aanwezigen gevolgd. Dit rondgaan om de lijkbaar is meer dan een symbolisch gebaar en werd door iedereen in acht genomen.

Bij de mannelijke familieleden gold als regel "de naaste familie gaat vóór", eigen kinderen gaan voor de ouders en broers of schoonbroers.

Indien de overledene deel uitmaakte van een broederschap of gilde, volgden de confreers onmiddellijk op de mannelijke familieleden. Wanneer de overledene geen lid was van een broederschap of gilde volgden de geburen onmiddellijk de familie.

Het ten offeren gaan met brandende kaars in de hand was vroeger algemeen. Sedert de oorlog 1940-1945 bleef het gebruik achterwege. De beperking van de brandende kaars tot de koordiensten of tot de familieleden was een eerste afbrokkeling van het gebruik.

De ouderen herinneren zich nog dat men in Okegem zei "Te kloppen gaan": een klopper is een geldstuk (10 centiemen). Bij het offeren klopte men met het geldstuk zodanig dat men de aandacht trok van de pastoor.

Het uitdelen van bidprentjes

Het gebruik om "doodbeeldekens" bij het offer uit te reiken is ontstaan in de Nederlanden in de 17e eeuw en komt vrijwel uitsluitend voor bij katholieken. Ze zijn bedoeld als een opwekking tot gebed voor de overledene. De bidprentjes werden meestal bewaard in het kerkboek.

Vroeger hield dit gebruik gelijke tred met de klasse van de dienst. Na 1945 was het uitzonderlijk dat iemand zonder "doodsbeeldeken" werd begraven.

Het bidprentje heeft een tekstzijde en een beeldzijde. Vroeger stond slechts naam en sterfdatum vermeld. Men ging later meer en meer levensbijzonderheden vermelden. Aan de naam en sterfdatum werden toegevoegd: de leeftijd, de datum en plaats van geboorte, de naam van degene met wie de overledene gehuwd was en de datum van de uitvaart.

Soms vermeldde men ook wanneer de overledene lid was van één of andere vereniging. Daaronder volgde dan een gebed: Heer, geef hem de eeuwige rust. Onder deze gegevens plaatste men één of meer citaten uit de bijbel.

Op de oudste prentjes staan er afbeeldingen die betrekking hebben op dood en vergankelijkheid: zinnebeelden van de kortstondigheid van het leven als schedel, zandloper, bloemen.

Begin 19e eeuw zijn het meestal taferelen uit het oude en nieuwe testament en ook voorstellingen van heiligen. Het "doodsbeeldeken" met portret wordt reeds rond de jaren 1880 in aristocratische families aangetroffen. Na 1920 doet het portret ook zijn intrede in het midden van de welstellende landbouwers in al te vaak slordige clichédruk.

Gedurende de oorlog 1940-1945 kwam, omwille van de papierschaarste, het gebruik in zwang doodsprentjes te laten drukken met dubbel blad.

Begrafenis van kinderen

Vroeger werden kinderen gewoonlijk in de namiddag begraven. Welstellende mensen lieten dan soms een lof doen en na de kerkelijke plechtigheid werd het kistje naar het graf gedragen.

Kinderen van gegoede burgers werden soms met een "engeltjesmis" begraven; hierin werden bij de offerande gedachtenisprentjes met kleine blauwe boord uitgedeeld.

De lijkrede

Tijdens de mis hield de pastoor een preek waarin hij het leven van de overledene belichtte. De priester trok na de misviering de zwarte koorkap aan en begaf zich met de

diaken naar de lijkbaar. Hier werd dan de "Absoute" gezongen dit is een kerkelijk gebed voor de overledene.

Het laatste vaarwel

Na de kerkzang van de officiant die het lijk naar de begraafplaats begeleidde werden de vier akten of vijf 'Onze Vaders' gelezen. Wanneer de priesters zich hadden teruggetrokken werd in onze streek door het volk niet gezongen. Lijkredes werden gelezen, meestal bij het graf of vóór het sterfhuis voor burgemeester, schepen of lid van de kerkraad. Ook voor jonge mensen werd soms een lijkrede gehouden door een kameraad. Deze lijkredes werden gewoonlijk door het volk gaarne aangehoord en druk besproken (zie bijlagen).

Aandenken aan de overledene

In verschillende gemeenten en ook te Okegem werd aan de grafmaker opdracht gegeven het kruisbeeld - dat op de lijkkist was vastgemaakt - los te vijzen vooraleer deze in het graf werd neergelaten. Het verloop van de plechtigheid werd hierdoor wel gestoord maar welstellende families deden het eerst en aldus geraakte het gebruik ingeburgerd.

Dit kruisbeeld werd door de grafmaker opzij gelegd en meegenomen naar huis, waar het enkele dagen nadien door een lid van het gezin werd afgehaald. Het werd nadien op een houten kruis tot versiering van huis- of slaapkamer aangebracht.

Bij de begrafenis van een lid van een congregatie werd het blauwe lint met zilveren kruisje, dat als herdenkingsteken van haar lidmaatschap gold, op het baarkleed gespeld. Bij het blootmaken van de lijkkist op het kerkhof werd het aan een familielid overhandigd.

De christelijke uitvaart vroeger

De christelijke uitvaart bestond tot eind de jaren zestig van vorige eeuw uit drie delen: het afhalen van het lijk door de priester, het zingen van het dodenofficie gevolgd door de mis en de begrafenisplechtigheid.
In het sterfhuis besprenkelde de priester de lijkkist met wijwater terwijl hij psalm 129 "De profundis clamavi..." (Uit diepten roep ik tot U...) bad.
De lijkkist werd dan buitengedragen, op de draagberrie geplaatst en de rouwstoet vertrok in processie naar de kerk.

Op deze foto, die genomen is aan de benedenkant van de Kattestraat, zien we het hoofd van de rouwstoet. Misdienaar Jan De Deyn draagt het processiekruis en wordt gevolgd door misdienaar Karel Van der Donck die het zwarte vaandel torst. Daarna volgen koster Gustaaf Vernaillen, pastoor Van Vreckem (met koorkap) en assistent. Hierachter volgt dan de jongen die het grafkruis draagt en wordt gevolgd door vier mannen die de lijkbaar op de schouder dragen.

Deze foto toont ons de volledige rouwstoet die reeds op de Dorpsplaats aangekomen is en de kerk nadert. Terwijl men naar de kerk opstapte, zingen de priesters en de koster alternerend psalm 50 “Misere mei, Deus ...” (Ontferm U over mij, God...)
Bij het naderen van de kerk werd de doodsklok geluid.

Op deze foto zien we dat de dragers bij het portaal de lijkbaar van de schouders nemen en deze met de hand de kerk binnendragen langs de lijkdeur.
Deze uitvaart had plaats eind de jaren veertig van vorige eeuw. Dan was het ommuurde kerhof nog rond de kerk gelegen. We zien rechts van de kerk de hoge muur waarmee de kloostertuin afgezoomd was. In het hoge gebouw rechts van de kerk woonde oud-burgemeester Jan Van den Berghe.

De dragers hebben de baar waarop de lijkkist rust onder de katafalk gezet en er het grafkruis voor geplaatst.
Het moet een "hoge" dienst geweest zijn aangezien er heel wat kaarsen branden bij de lijkbaar, de twee zwarte vlaggen bij het begin van het koor opgesteld staan en er een zwart antependium onder de altaartafel geplaatst is.
In het rechter koorgestoelte zitten de priesters die alternerend met koster en zangers het dodenofficie zingen om daarna de lijkdienst op te dragen.

Het bestrooien van de kist

Nadat de dragers de kist hadden neergelaten en de geestelijkheid het kerkhof verliet was het tijd voor de laatste plichtpleging. De grafmaker bood de schop waarop een weinig aarde was aan al wie naar voren trad. Elk op zijn beurt kantelde men deze kleine hoeveelheid aarde op de lijkkist.
Het gebruik van aarde op de kist te werpen is geleidelijk aan vervangen door bloemen op de kist te leggen. In plaats van bloemen uit een korfje genomen worden soms blaadjes van palm gebruikt.

c. Na de begrafenis

De uitvaart

Sedert enkele jaren worden de doden begraven "uitvaart op lijk" zoals men dit noemt. Vroeger had gewoonlijk bij welstellende mensen een tweede lijkdienst plaats die gekend stond als "de uitvaart".

In de oudste tijden was de uitvaart de optocht van hen die het lijk volgden van het sterfhuis naar het graf. Er is in de loop der tijden een begripsverschuiving ontstaan waarvan de oorsprong dient gezocht in het inlassen van een halte in de kerk binnen het globale traject sterfhuis - kerkhof. Vroeger werden de lijken uit goede families en de stoet de kerk binnengeleid. Armen droeg men rechtstreeks van het sterfhuis naar het kerkhof.

Het is pas vanaf de 15e eeuw dat men het etiket uitvaart ging kleven op het volledige verloop van de begrafenisceremonie. In tijden van pest liet men de kerkelijke plechtigheid achterwege en de begraving greep onmiddellijk na het overlijden plaats. Het kerkelijk ceremonieel gebeurde dan een hele tijd nadien. Deze lijkdienst, uitvaart genoemd, werd

een zelfstandige plechtigheid die ook buiten de plaats van overlijden van de persoon in kwestie kon gehouden worden. Het gebruik om de kerkelijke plechtigheden een tijd na de begraving te organiseren bleef bestaan tot in de 19e eeuw. De uitvaartmis vond soms enkele weken na het overlijden plaats.

Nicolaus Van Havermaet overleed op 11 juli 1810. De volgende dag werd hij begraven met twee missen. Op 21 augustus had de uitvaart plaats. Amandus Baeyens stierf op 25 april 1872. De uitvaart had plaats op 26 mei 1872[4]. In enkele gevallen werd vroeger ook de uitvaart gehouden op hetzelfde ogenblik van de lijkdienst, om in te gaan op de wens van de overledene of om de beschikking van zijn testament te eerbiedigen. Rond 1905 begon de afzonderlijke uitvaart reeds tot het verleden te behoren.

Van de kerk naar huis

De dragers en een groot deel van de geburen bezochten in het naar huis gaan elke herberg, zonder zich met de familie te vermengen. Sommige vrouwen beweerden dat dit de enige omstandigheid was waarin zij hun man "halfbezopen" zagen thuiskomen. Het gebruik werd van de uitvaart naar de begrafenisdienst overgedragen.

Het uitvaartmaal

Door het feit dat ze naar de uitvaart (later lijkdienst) "gevraagd werden" zagen de familieleden zich als genodigd tot

---

[4] VAN DER SPEETEN J., *Parochieleven en geloofsbeleving vroeger en nu*, in: *Mededelingen Heemkring Okegem*, 13e jaargang, 1988 p. 24-25.

de maaltijd. Men beperkte zich tot de naaste verwanten: kinderen, kleinkinderen, broers en zusters, ooms en tantes. Tot rond 1914 werden, buiten de bloedverwanten, ook bepaalde personen die betrokken waren bij de plechtigheden in verband met het lijk tot de maaltijd uitgenodigd. Soms kwamen pastoor, misdienaars en dragers naar de maaltijd. In de vorige eeuw en nog vroeger was het aantal aanzittenden soms vrij groot.
De maaltijd verschilde volgens de klasse van de begrafenis. Voor de hoogste dienst werd een "gekookte maaltijd", voor een lagere dienst een "broodmaaltijd" aangeboden. Voor de laagste dienst werd geen maaltijd gehouden.

De familieleden bezochten ook elke herberg op hun terugweg naar het sterfhuis. In het sterfhuis aangekomen werd nog een poosje gepraat; soms werd nog een druppel geschonken of een kop koffie met een boterham gegeven aan deze die "van ver" kwamen. Tot 1914 was de warme maaltijd haast onveranderlijk: soep met balletjes, worteltjes met soepvlees en aardappelen met rosbief.

Bij de broodmaaltijd bracht men boterhammen met hesp op tafel. Later werden die vervangen door "pistolets" met hesp of kaas. Vóór de maaltijd werd luidop gebeden namelijk de vier akten.

Het uitvaartbier

In het begin van vorige eeuw was het een algemeen gebruik "de uitvaart voor de geburen" te houden. Dit bestond er in dat in de valavond van de dag der uitvaart (en later begrafenis) de geburen bijeen kwamen in een herberg en door de nabestaanden van de overledene een vat bier werd geschonken.

Bij welstellende mensen werd later dit gebruik vervangen door een bepaalde vergoeding te geven aan de geburen.

Het was de vrouw die uitnodigde voor de rozenkrans die deze vergoeding ronddeelde. Guillielmus Vetsuypens overleden te Okegem op 14 september 1845 wenste te begraven worden op het kerkhof met een mis. De uitvaartmis moest van de eerste klasse zijn. Na de uitvaartmis moest aan vrienden en buren een ton bier gegeven worden met brood en hesp naar believen[5].

De broodbedeling

Niet alleen familieleden en geburen werden met spijzen en bier bedacht. Vroeger lieten de gegoeden ter gelegenheid van een overlijden, brood uitreiken aan de behoeftigen van de parochie, dit naar gelang hun stand en fortuin.

Joanna Catharina Van Waeyenberghe, weduwe van Cornelis Covens overleden te Herzele op 13 december 1849 besprak vóór haar dood dat de erfgenamen Henricus en Jan Covens na haar overlijden in de kerk van Okegem eeuwigdurend jaarlijks drie jaargetijden zouden doen zingen: één voor haar overleden man, één voor haar dochter Rosalia Covens en één voor haarzelf. Ze wou ook begraven worden met een uitvaart van eerste klasse en er moesten na die uitvaart zeven zakken rogge in brood aan de armen uitgedeeld worden.

Bij de dood van Guillielmus Vetsuypens (14.09.1845) moest de kerkfabriek voor 35 frank brood uitdelen voor de arme mensen.

Maria Coleta Callebaut echtgenote van Joannes Franciscus Provins schonk op 23 januari 1861 100 roeden land op het Bosveld aan de kerkfabriek. Ze wou een begrafenis eerste klasse met uitdeling van brood aan de behoeftigen.

---

[5] VAN DER SPEETEN J., *Bijdrage tot de parochiegeschiedenis*, in: *Mededelingen Heemkring Okegem*, 12e jaargang, 1987, p. 79-83.

Petronella De Brabander schonk op 22 februari 1865 een perceel land. Petronella besprak ook dat de kerkfabriek de kosten van de begrafenis en uitvaartmis voor haar rekening nam met uitdeling van een zak masteluin (in brood gebakken)[6].

De broodbedelingen bleven achterwege wegens de graanschaarste gedurende de oorlog 1914-1918. Het gebruik stierf geleidelijk uit naarmate de levensstandaard verbeterde.

Het dragen van de rouw

De kosten van rouwkleren waren meestal te duur voor de gewone man. Alleen de meest gegoeden droegen de rouw in de 19e eeuw. Later breidde dit gebruik zich uit bij de boerenstand. Op de begrafenisdag droegen de welstellenden hun trouwkostuum "hun zwart kostuum" genoemd. De dag na de begrafenis droegen ze weer hun gewoon pak. Alleen de vrouwen droegen een zwarte "vool" of sluier op het hoofd. Later werd een conventioneel rouwteken op de jas genaaid bij de mannen.

In de 19e eeuw was voor de boerenvrouwen de kapmantel de gebruikelijke dracht, zowel voor de familieleden als voor de geburen. Omstreeks 1910 raakte deze dracht geleidelijk buiten gebruik.

Er was een onderscheid in klasse bij het rouwdragen. De gegoeden droegen een zwarte sluier of "voolken" dat langs achter in de hals neerhing. Gewone burgers en boerinnen hadden een zwarte voorschoot, zwarte kousen en een zwarte "snuitdoek". Dit was de dracht waarmee ze telkens van huis weggingen gedurende de weken dat ze in de rouw waren. Voor dagelijkse dracht zag men ook gekleurde bloemen of pluimen op de hoed, maar hoofddeksels worden na

---

[6] Ibidem.

de tweede wereldoorlog minder en minder gedragen. Tot rond 1940 werd bij de boeren de bolhoed nog uit de kleerkast te voorschijn gehaald, doch rond dit jaartal had de slappe vilten hoed de bolhoed verdrongen.

De conventionele tekens, door mannen en jonge lieden op kleren gedragen, om aan te duiden dat zij "de rouw droegen" hebben we zien evolueren.
De armband in zwart laken of rouwfloers gebruikt vóór 1914 werd van 1925 af vervangen door een ruitvormig lapje zwart laken dat op de linker mouw werd genaaid. Ook dit teken werd een tiental jaren later verdrongen door een reepje zwart laken dat op de linker mouw werd genaaid. Later werd dit verdrongen door een reepje zwart laken op de linker revers van de jas vast te maken. Nog later door een zwarte knoop.
De rouw werd gedragen door echtgenoot of echtgenote, de kinderen, ouders, broers en zusters.

De "grote rouw" duurde één jaar en zes weken. Sedert 1914 is dit in vele gevallen achterwege gebleven en beperkt tot zes maand.

Bedankingskaarten

Bedankingskaartjes zond men aan degenen die een kaartje van deelneming in het sterfhuis of in de kerk aan de ingang neergelegd hadden. Alleen schriftelijke rouwbetuigingen kregen zes weken na de begrafenis een kaartje toegestuurd.

Gedurende de oorlog 1940-1945 is men begonnen in de kerk bij de offergang bidprentjes "met dubbel blad" uit te reiken. Sommigen hebben hierin een manier gezien om het verbod van de bezetter te omzeilen. Men mocht geen afzonderlijke bedankingskaartjes meer drukken. Zij waren overbodig geworden, omdat op het tweede blad van de nieuwe doodsprentjes de formule stond "De familie... dankt om de blijken van deelneming".

Gezinnen die hun overledenen met een middelbare dienst lieten begraven hebben later ook doodsprentjes met deze bedankingsformule laten uitdelen.

Bedankingsmissen

De nadienst of namis, die in de kosten van de lijkdienst inbegrepen was, gebeurde enkele dagen na de begrafenisdienst. Ze werd bijgewoond door familieleden, kennissen en enkele goede geburen hoewel dit geen gebuurteplicht meer was. De moeder of weduwe van de overledene woonde deze mis eveneens bij. Voor haar was dit het eerste publiek verschijnen sedert het overlijden in haar gezin. Ze werd opnieuw opgenomen in de gemeenschap waaruit het sterfgeval haar tijdelijk verwijderd had.

Zielmissen

Het aantal zielmissen die de nabestaanden voor de overledene lieten opdragen was sterk uiteenlopend. Sommigen namen hun voorzorgen en bespraken in hun testament dat na hun overlijden een bepaald aantal missen moest opgedragen worden. Anderen bepaalden een vast bedrag dat tot het doen van zielmissen zou worden aangewend.

Lucia Van Den Berghe weduwe van Jan Baptist Van de Perre legateerde bij testament van 23 augustus 1884 een som geld aan de kerk. De kerkfabriek moet hiervoor 100 gezongen missen laten opdragen: 5 voor haar overleden man, 10 voor haar overleden ouders en de 85 overige voor haar zelf.

In sommige parochies en ook te Okegem bestonden speciale zielmissen waarvan enkele met de lijkdienst een geheel vormden. We denken hier aan de twee gelezen missen die aan één van de zijaltaren werden gedaan door de twee

priesters die bij de lijkdienst eerste klas assisteerden, terwijl in de koorbank de metten werd gezongen. Dit gebruik bleef in zwang tot ongeveer voor de Eerste Wereldoorlog.

De dertigdaagse missen die tot voor kort nog op de doodsbrieven aangekondigd werden, zijn niet zolang gebruikelijk geweest in onze buitengemeenten.

Jaargetijden en jaarmissen

De zielmissen die het vaakst voorkomen en het langst na het overlijden voortduren zijn de jaargetijden. Bijna in alle parochies zijn er de gestichte jaargetijden. Een schenking van een stuk grond of van een som geld aan de kerkfabriek of aan de Heilige Geesttafel (armen) legde op deze besturen de last van deze stichting.

Er zijn ook jaargetijden die, gedurende een aantal jaren, als een verplichting door de kinderen van de overledene werden gedaan. De jaargetijden, welke kinderen vrij als daad tegenover hun ouders stellen, komen het meest voor. Er zijn gezinnen die slechts één jaargetijde doen, andere houden dit tot vijftig jaar vol naargelang de godvruchtigheid en welstand van de familie.

Voor de familieleden die in hetzelfde dorp wonen is het jaargetijde als een jaarlijkse herdenking van een overledene die ze soms slechts bij naam gekend hebben maar met wie ze zich nog verbonden voelen.

Enkele gebruiken eigen aan de lijkdienst of uitvaart gingen over op het jaargetijde. Er werd ook de lauden gezongen. Buiten de aanwezigheid van het lijk, kon vroeger het jaargetijde als een hernieuwing van de begrafenisdienst worden aanzien.

Na de jaargetijden van bepaalde personen werd er soms brood of een hoeveelheid graan uitgedeeld.

Joanna Van den Steen weduwe Joost Van den Berghe schonk op 22 januari 1750 221 roeden land. Er diende jaarlijks en eeuwigdurend een jaargetijde opgedragen te worden.

De herinnering aan de dode

In onze streek kwam de herinnering aan de dode het sterkst tot uiting door het bijwonen van de dienst voor de afgestorven parochianen op de tweede kermisdag. Deze dienst werd dan ook zeer druk bijgewoond door de dorpsmensen. Daarna bezocht men de nodige herbergen met alle gevolgen vandien. Deze mis werd vroeger zelfs vermeld op de kermisaffiches.

Het gebruik de huwelijksmis "voor afgestorven ouders" te doen opdragen was vroeger vrij algemeen.

Een derde gebruik waarin de herinneringen aan de dode tot uiting kwamen is het "jaargebed". Dit bestond hierin dat de naam van de afgestorvene vanop de preekstoel werd afgeroepen, met de aanbeveling aan de parochianen deze in hun gebeden te gedenken.

Eénmaal per maand werd op de eerste zondag door de pastoor verzocht om een gebed voor de ingeschrevenen van het jaargebed waarop dan een lange rij namen volgde van de afgestorvenen. De pastoor ontvangt hiervoor een kleine vergoeding na het eerste jaar. Het volk hield eraan zijn doden te horen vernoemen. In de rij komen namen voor van personen die soms 50 jaar zijn overleden.

Ook op de gewone zondagen, hoewel minder uitdrukkelijk, werd aanbevolen te bidden voor de ziel van deze die in de loop van de week overleden is, meestal gevolgd van "alsook voor degenen die ingeschreven zijn in het jaargebed".

De laatste wil van de overledene

Indien de afgestorvene in zijn laatste ziekte een belofte had gedaan of een wens had uitgedrukt, werden deze door de overlevenden stipt uitgevoerd.

Men vertelde dat wanneer een familielid aan een stervende iets beloofd had en dit vergat, of ook wanneer de dode zelf een onuitgevoerde belofte op het geweten had, hij zijn bloedverwanten niet met vrede zou laten. Zijn geest zal hen plagen tot zij de wens van de overledene uitvoerden. Een karakteristiek geval werd verteld en door ooggetuigen bevestigd. In Moorsel was een jongeling, met name Nellis Arijs, op een zondag tijdens de hoogmis, op een boom geklommen. Schielijk tuimelde hij naar beneden, in zijn val beloofde hij een Lieve Vrouwmis te laten lezen indien zijn leven gespaard bleef. Hij was echter morsdood. Die belofte was gedaan en bleef blijkbaar de overledene bezighouden. Alle nachten verscheen hij aan zijn broeder en verzocht hem dringend de mis te doen lezen. Toen deze plaats had moest de broeder, op verzoek van de geest, in de kerk een witte zakdoek ter hand nemen. Dan drukte de dode tot teken van dankbaarheid, hem de hand, en de broeder bemerkte met verbazing, dat de hand der gestorvene duidelijk in de zakdoek geprent stond!

Die doek werd bewaard als kostbare reliek door de broer; honderden personen hebben de wonderbare dodenhand gezien en bevestigden de echtheid van het gebeurde.
Alfons De Cock schrijft in zijn boek "Volksgeneeskunde in Vlaanderen" dat dergelijk geval ook te Okegem is gebeurd[7].

---

[7] *Okegemse vertellingen. Het spook van huis Kattestraat nr. 24*, in: *Mededelingen Heemkring Okegem*, 16e jaargang, 1991, p. 19-20.

d. Het graf

De grafmaker

In 1816 lezen wij het volgende in de rekeningen van de kerkfabriek "voor het maken van een sippon en het leynwaet van de grafmaker Judocus Muylaert 1 gulden 18 stuivers - voor zijn schoenen 2 gulden 16 stuivers". De toenmalige grafmaker werd dus gedeeltelijk "in natura vergoed".

Vanaf 1842 komt de naam van grafmaker regelmatig voor. Hij had meestal nog een andere taak in de kerk. In het begin van de 20e eeuw werd de grafmaker aangesteld door de gemeente en werkte dus voor rekening van de gemeente. Boven de gemeentelijke vergoeding, kreeg de grafmaker van sommigen een fooi voor het onderhoud van het graf van een familielid. Het is slechts sedert de optooi van de graven vóór Allerheiligen algemeen werd, dat de inwoners zelf naar het kerkhof gaan om "hun graven op te kuisen".

In tal van gemeenten genoot de grafmaker ook het gras van het kerkhof, dat hij regelmatig maaide en hooide. De rekening van 1861 vermeldt dat Adriaan De Vuyst voor een graspacht van het kerkhof 3 frank betaalde.

De grafmaker ging slechts 's morgens "het graf graven" wanneer de begrafenis niet te vroegtijdig voorzien was omdat in zware grond de gedolven groeve dreigde vol water te schieten. Dit laatste wilden de grafmakers, rekening houdend met de gevoelens van de overlevenden voor hun dode ten alle prijze vermijden.

Het kerkhof

Het vroegere kerkhof dat rond de kerk lag was een afgesloten ruimte om te verhinderen dat de dieren, vooral koeien, zwijnen en kippen er toegang zouden hebben.

Het kerkhof was immers de gewijde plaats omheen de kerk waar de overledene gelovigen begraven werden. Voor de ongedoopte kinderen was een afzonderlijke plaats voorzien. Deze die onverzoend met de kerk overleden, kregen evenmin een plaats op het gewijde kerkhof.

Te Okegem bleef het kerkhof zeer lang rond de kerk en men ruimde het volledig in 1974 om urbanistische redenen. Omdat het oude kerkhof niet meer kon uitgebreid worden moest naar een ander uitgekeken worden. Constant Van den Spiegel werd als eerste overledene begraven op het nieuwe kerkhof in de huidige Leopoldstraat op 26 juli 1961.

Vorm van het graf

De enige figuur, die in ons gebied voor de vorm van het graf werd aangetroffen, is de rechthoek. Elk graf wordt aangeduid door een berm van opgehoogde aarde, welke voor een kind van kleinere afmeting is. Op het nieuwe graf wordt onmiddellijk ter identificatie een klein houten kruisje geplant, in afwachting dat er een definitief houten, ijzeren of stenen kruis of een zerk zal worden geplaatst.
Het plaatsen van een zerk of "steen" op het graf is, sedert een twintigtal jaren, zo goed als algemeen geworden. De arduin wordt goedkoop vervangen door zogenaamde "zerken in mozaïek".

De houten kruisen waren lange jaren deze van de boerenfamilies, zwart geverfd met witte lettertekens. Ze worden nog op sommige plaatsen waargenomen. Het is opvallend hoe deze kruisen gelijkend zijn in vorm en uitzicht aan degenen die wij op de bidprentjes van de jaren 1900 zien afgebeeld. Smeedijzeren kruisen en ook deze in gegoten ijzer vind men heden ten dage nog zelden.
De gewoonte het portret van de overledene op zijn zerksteen te plaatsen is bijna algemeen.

Grafkelders bleven vroeger voorbehouden aan vooraanstaande families. Nu komen ze meer en meer voor. Invloedrijke mensen of pastoors werden tot het einde van de 18e eeuw in de kerk zelf begraven.

Versiering van de graven

Ter gelegenheid van Allerheiligen worden onze begraafplaatsen zeer druk bezocht, terwijl op Allerzielen slechts een zeldzame bezoeker naar het graf van zijn overledene gaat. De keuze van deze dag is te verklaren dat op Allerzielen algemeen wordt gewerkt.

Als er op de vooravond van Allerheiligen vrees is voor nachtvorst gaan de dichtbij het kerkhof wonende personen de reeds op het graf aangebrachte potten bloemen wegnemen om ze 's anderendaags in de vroege morgen terug te plaatsen, opdat ze er op die dag fris zouden uitzien.
Daags vóór Allerheiligen wemelt het van volk op de kerkhoven. Iedereen trekt erheen met spade en hark om het graf van hun overledenen van onkruid te zuiveren, op te harken en er zo mogelijk een nieuwe berm op te vormen waarna bloemen worden aangebracht: bij voorkeur chrysanten, vooral vroeger in witte variëteiten.

Vóór 1914 was dit gebruik zo goed als onbekend, slechts op het graf van een rijke werd op Allerheiligen een ruiker neergelegd. Omstreeks 1925 vond het gebruik ingang. Het gebruik is overgenomen uit de steden.

Op enkele graven treffen we een versiering met gekleurde steentjes aan, veelal wordt het graf met wit zand bestrooid. Het aansteken van kaarsen op de graven was vroeger algemeen te Okegem in een uitgeholde biet of raap.
Vóór 1914 was het zeldzaam dat iemand een krans of "een kroon" op zijn graf meekreeg. Nu is het algemeen dat kransen met natuurlijke of kunstbloemen door familieleden of

verenigingen geschonken worden als laatste blijk van verbondenheid.

Bijlage 1: Hulde aan onzen diepbetreurden vriend, den Heer Emmanuel, Joseph Buydens,
geboren te Ninove, den 21 Januari 1873 en godvruchtig in den Heer ontslapen te Okegem den 5 Februari 1912.
Namens den Bond der "Oud-Soldaten"

Mijnheeren,
Als werkend lid der maatschappij, viel mij de droevige taak ten deel, hier bij dit gapend graf een laatste vaarwel toe te sturen, aan onzen duurbaren afgestorven vriend, Mijnheer Emmanuel, Joseph Buydens, stichter en Voorzitter van den Oud-Soldatenbond.

Alhoewel maandag morgend, de droeve mare van zijn overlijden ons onverwachts trof, dompelde ze gansch de Gemeente in verslagenheid en rouw.

Ons doel is niet mijnheeren, den verdienstvollen en deugdrijken levensloop van onzen overleden vriend af te schilderen; deze taak is al te wel door zijne medeburgers vervuld. Bepalen wij ons dus met een kort overzicht van hetgeen Hem nauwst ter herte lag. Ik wil zeggen het stichten eener vereniging van Oude Wapenbroeders.

En inderdaad, 't was Hij die acht jaren geleden de noodige voetstappen aanwende om deze taak te bereiken, 't was hij die in 1906 de gemeente in volle feestgewaad onthulde om de plechtigheid te vieren van de inhuldiging eens vaandels ons geschonken door Koning Leopold II. Met Emmanuel in ons midden, hebben wij met fierheid, met dankbaarbeid, met geluk deze driekleur ontvangen, onder hare plooien hebben wij het Vaderland gediend en liefgehad, sterk door de wederzijdsche burgerdeugd, sterk door de vereeniging Eendracht maakt Macht; dit bewijst genoeg dat

Hij zooals een vader met zijnen zonen, in alle omstandigheden het voorbeeld gegeven heeft, van verkleefdheid jegens zijne Majesteit de Koning, door eerbied te betoonen voor de wetten van het Belgische volk.

Als vriend van den afgestorven Heer Voorzitter moet ik hier een bijzonderen lof brengen aan de warme genegenheid welke Hij allen toedroeg die zijne vriendschap hadden weten te winnen. Vrank en rondborstig in zijnen omgang genoot hij van zijnen kant de algemeene achting; voor zijne ondergeschikten toonde hij de grootste belangstelling en bezorgdheid.

Moge de uitdrukking onzer erkentenis eenigzins de diepe droefheid zijner teergeliefde echtgenoote en beminde moeder verminderen, zij die hem zoo wel gedurende, zijne kortstondige ongeneesbare ziekte hebben bijgestaan.

Moge het aandenken van hunnen welbeminden vader, ook een troost wezen voor zijne bedroefde kinderen en ze later bijstaan om de schoone loopbaan te volgen die hij hun heeft aangewezen.

Mijne Heeren, 't is met die troostvolle gedachten, dat wij het graf van onzen achtbaren vriend en Collega verlaten. Neen, deze akelige grafkuil waarin in werkelijkheid de nietigheid van het stoffelijk en den eindpaal van dit kortstondig aardsche leven zien, is niet den loon van den rechtvaardige. Al wat de wereld aangaat, al het tijdelijke komt zich hier versmachten; maar het onsterfelijk princiep dat den mensch veredelt en hem een redelijk schepsel van God maakt, wordt onder de troostvolle gebeden en zegezangen der heilige Moederkerk opgenomen, tot in de hooge hemelsfeeren waar Hij, ten volle de waarheid zal aanschouwen in eenen, heerlijke, zalige en eeuwige rust.
Vaarwel! Vriend Emmanuel! Tot wederziens!

J. Baeyens, Werkend lid der Oud-Soldatenbond Okegem

Bijlage 2: Lijkrede op het graf van onzen duurbaren Makker Vincent Van Der Perre te Okegem gestorven op 28 Oogst 1922.

Duurbare Vincent,
Wat een droeve mare kwam de blijheid onzer vacantiedagen zoo plots, zoo onmedoogend wreed verstoren: de dood heeft na kortstondige ziekte één onzer geliefde makkers weggerukt.

Met al de ontgoochelingen waarmede wij, jonge knapen behept zijn, trof de tijding ons zoo zeer dat wij een wijle ongeloovig opkeken en mompelden: onmogelijk, onmogelijk - neen, onze makker Vincent is niet dood, het kan niet zijn! Hij de kloeke, struische, gezonde, blozende jongeling, onze altijd wakkere, speellustige makker Vincent... neen, dat kan niet! En toch is het zoo! Vincent heeft dit tranendal verlaten, het heeft God behaagt hem tot zich te roepen; en mocht er nog twijfel zijn, dit gapende graf, die met zwart omfloersde lijkbaar, die weenende ouders, familieleden, leeraars en medestudenten roepen ons tot de bittere werkelijkheid.

Vincent Van Der Perre pas 18 jaar oud, onze medestudent in het eerste jaar van het Middelbaar onderwijs in het College van den H. Aloysius te Ninove is bij zijn ouders te Okegem bijna schielijk overleden. Hij heeft zijn schoone ziel aan den Schepper weergegeven. Als christenen buigen we diep het hoofd voor Gods ondoordringbare raadsbesluiten.

Ja, Vincent, met christenen gelatenheid onderwerpen wij ons aan God, die ons helaas! zoo bitter treft, omdat wij er van overtuigd zijn, dat het om ons en uw welzijn is.

Wij brengen aan God het offer van onze verbrokene vriendschapsbanden, zoals gij voorzeker aan Hem het offer van uw jong schoon leven bracht. Wij beweenen uw afsterven omdat wij in u verliezen een goeden, duurbaren vriend.

Wat waart gij een beminnelijke, rondborstigen, zachtmoedigen, steeds voor eenieder dienstwilligen medegezel. Hoe zal uw verdwijnen in ons midden een leemte te laten!

Het is U niet gegund geworden met ons de klassen te eindigen, om evenals uwe oudere broeders U een schoone loopbaan voor te bereiden en uwe duurbare ouders er mede gelukkig te maken! De naam Gods zij gebenedijd! De Heer die nooit slaat zonder tevens de wonde te balsemen zal hier de noodige sterkte verleenen om dit sacrificie grootmoedig te dragen. Daarom zullen wij veel bidden, beste Vincent!

Moget gij, geholpen door onze gebeden, welhaast gelouterd van de kleine fouten uws levens opstijgen naar het hemelsch vaderland.

Moget gij dan van hierboven liefderijk op ons nederzien en bij God ten beste spreken voor uw lieve Ouders, Broeders, Zusters, vrienden en kennissen opdat zij hun rechtmatige droefheid met christelijke gelatenheid dragen.

Wij danken U, Vincent, voor al de blijken van genegenheid en trouw die gij ons schonkt; voor de talrijke voorbeelden van godsvrucht vlijt en goed gedrag. Uw aandenken onder ons zal steeds in eere blijven. Voortaan zullen wij des te ieveriger het pad der deugd bewandelen, omdat, getroffen door uw schielijk overlijden, wij nu eens te meer weten, dat alleen de verdienste vergaderd voor den hemel tellen in het aanschijn van den dood... Wij zeggen niet vaarwel, maar tot weerziens in den Hemel!... Reken op onze gebeden!!

Bijlage 3: lijkrede bij het overlijden van Frans Van Isterdael geboren Okegem 2 juni 1938, overleden 21 mei 2001

In naam van Frans' vrienden uit de KSA lees ik deze tekst opgemaakt door schoonbroer én grote kameraad Jef [Van der Perre].

Met het overlijden van Frans verliest onze generatie van KSA-Ninove één van haar topfiguren. Onze groep was geen gewone groep, het was een goeie, een heel goeie. Straffe typen, bonken noemden wij het, erg zelfstandig en als het moest opstandig, zoals Frans, de Cissen zoals hij werd genoemd, Jef Vernaillen en Jef Van der Perre, de twee ouens, Harold Van de Perre, de verfklasjer, Jakkes en Fransken Lauwaert, de mannen van den berndam, Herman Neukerbiest en Tistjen Vannaat en ga zo maar door, allemaal, zoals wij dat zegden 'eerste klas zotten'. De KSA bood ons het kader om af en toe - maar niet te veel - naar serieuze klap te luisteren, om sociale dingen te doen zoals geld inzamelen voor de missies of op bouwkamp te gaan, maar vooral om fratsen uit te halen - vele daarvan waren zonder Frans onuitvoerbaar geweest - om te voetballen, op kamp of trektocht te gaan, om toneel te spelen, kortom om ons rot te amuseren. Er zijn daar vriendschapsbanden voor het leven gesmeed. En wij hebben niet alleen elkaar, maar ook onze superieuren en eerwaardes gevormd, tot en met de toen toekomstige bisschop van Gent, die overigens een briljante veelzijdigaard is, met bovendien een sterk karakter en die in Frans een man van zijn hart vond én omgekeerd.

Frans was op de eerste plaats een superman. Als het op vechten aankwam was je best met drie om het tegen hem op te nemen. Op trektocht reed hij steevast met de slechtste fiets, belaadde hij zich met zak en gepak van wie niet meekon en spurtte mee op elke bergtop en als hij niet tevreden was over zijn beklimming deed hij die direkt nog eens over. Hij tastte graag de grenzen van zijn mogelijkheden af. Hij vloog erop af als iemand zei: dat kun je niet, dat durf je niet. Hij liep op zijn handen de hele speelplaats van het college af of op de nok van een dak. Hij liep, fietste, kaatste (kaatsen met de linkerhand, leveren met de rechter) en voetbalde met een klasse apart. En de sporten die na onze

jeugd kwamen, zoals tennis, ski en plankzeilen maakte hij zich moeiteloos eigen. een wonder ook dat hij zo graag en zo veel kon eten, zonder ook maar één gram overgewicht te kweken. Daarbij hanteerde hij een speciale techniek: een boterham klaarmaken en dan opeten, en dan vervolgens weer een boterham klaarmaken: zo geraakt je honger niet gestild. Dus prepareer je een stapel boterhammen, die je dan meteen en zonder onderbreking naar binnenspeelt. Na een wel erg lange middernachtsmis in Gent bestond hij het ooit om op de deur van een bakkerij te kloppen met het dringend verzoek of de bakker die in het holst van de nacht niets wou verkopen, dan geen beetje overschot had?
Frans hield van de positie van 'underdog', wat hij ongetwijfeld ontleende aan het zogenaamd bescheiden milieu van zijn familie. Hoewel lid van KSA-Ninove heeft hij nooit aanvaard van Ninove te zijn, evenmin als zijn boezemvrienden de twee Jeffen: zij waren, miljaarde van Okegem en voor ons Ninovieters waren zij de bende van Oekergem.

Hoezeer het proostschap ook aan hem twijfelde, want zo eenen hadden ze nog nooit gekend, te onafhankelijk, nietwaar - onweerstaanbaar werd Frans voor jaren leider van de moeilijkste groep, de adolescenten. Hij straalde daar een natuurlijk gezag uit, hij kon immers allen in alles moeiteloos de baas. Maar er is veel meer. Hij heeft nooit iemand vernederd, hij stopte altijd op tijd. Ook kon hij zich kwaadmaken zonder zelf kwaad te zijn. En hij kon zo goed luisteren en zich in de anderen inleven. Hij was vooral een man uit één stuk. Wij hebben allemaal sterkte aan hem ontleend en hem bewonderd. Het is opvallend hoe ook de jongeren van vandaag zich sterk door hem aangetrokken voelden. Frans beschikte daarenboven - en dat is onderschat - over een sterk organisatietalent, met een vleugje dirigisme en over een speelse fantasie. Hij had ook zeer duidelijk een grote hang naar ernst, naar verantwoordelijkheid en zelfs naar een

zekere droefgeestigheid. Hij dronk niet en hij rookte niet. Wij lachten daar vroeger wel eens mee, maar dat lachen is ons nu wel vergaan, nu wij weten dat het overlijden van zijn moeder, toen hij amper vijf was, en de ernst van zijn vader hem nooit hebben losgelaten.

Er kwam een tijd waarin ieder van ons 'het andere geslacht ontdekte en veel belangrijker begon te vinden dan alle leute in de KSA. Frans werd razend verliefd op Lut, die met hem een prachtig gezin stichtte. Onmiddellijk volgde een herschikking van zijn prioriteiten, en sociaal leiderschap kwam - driemaal helaas - in dit lijstje niet voor. Wel op de eerste plaats zijn familie en met veel fantazie huizen en tuinen verbouwen, op de tweede plaats van het leven genieten en op de derde plaats werken, professioneel, maar wel zo weinig mogelijk om de rest mogelijk te maken en om 'groen' te kunnen leven, alles "ongeteleviseerd" zoals Manus Van der Perre het zou gezegd hebben.

Frans heeft vele straffe toeren uitgehaald, maar de strafste heeft hij bewaard tot het einde, namelijk hoe hij, superbe ondersteund door Lut, naar zijn overlijden is toegegaan, nu sedert vele maanden. Geen zelfmedelijden, geen klacht, geen tranen, maar steun gevend aan ieder die ontroerd of droevig was, zijn diep christelijk geloof belijdend, genietend van alles en allen die hij nog mocht meemaken. "Ik ben al half in de hemel" zei hij opgewekt, de dag voor zijn overlijden. Zes maand eerder had hij eigenlijk al hetzelfde gezegd.

Geachte aanwezigen,

Natuurlijk zijn we triest op deze dag. Maar ik vraag het zonder omwegen: moeten we omwille van Frans zijn leven niet eerder verheugd zijn en hallelujah zingen?

(de lijkredes zijn uit de verzameling Jozef Van der Speeten)